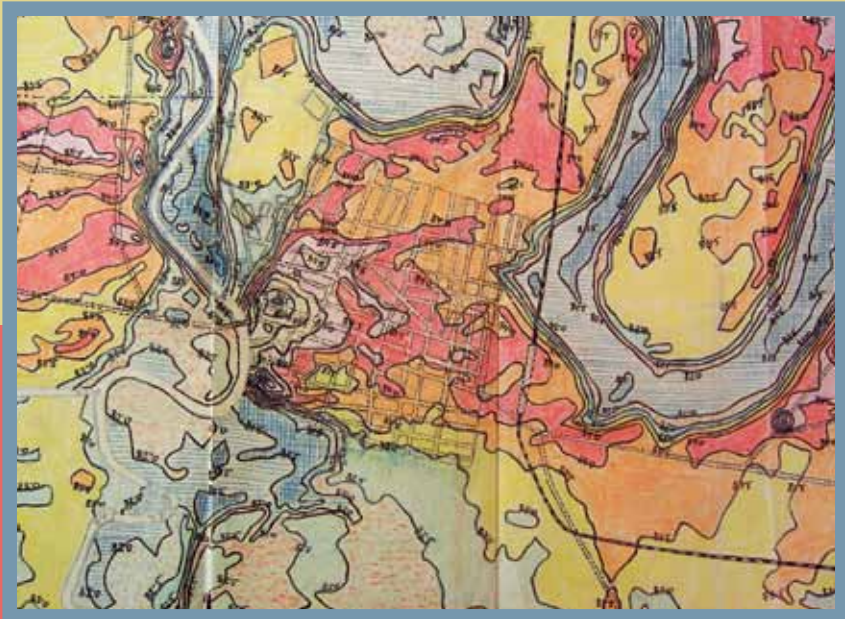

Földrajz és földtudomány az Eötvös Collegiumban

ELTE Eötvös József Collegium
2014

**Földrajz és földtudomány
az Eötvös Collegiumban**

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

A kiadvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával készült.

Eötvös Collegium

Budapest, 2014

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztő: Győri Róbert

Borítókép: Mendöl Tibor szintvonalas térképe Szarvasról

(Tessedik Sámuel Múzeum, Szarvas)

Copyright © Eötvös Collegium 2014 © A szerzők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkákat a Pátria Nyomda Zrt. végezte

1117 Budapest, Hunyadi János út 7.

Felelős vezető: Fodor István vezérigazgató

ISBN 978-615-5371-22-6

Tartalomjegyzék

GYÓRI RÓBERT	
Földrajz és földtudomány az Eötvös Collegiumban – régen és ma	7
LENDVAI TIMÁR EDIT	
Egykori Eötvös-kollégisták hagyatékai a Magyar Földrajzi Múzeum gyűjteményében	43
PATKÓ LEVENTE	
A magyar földtani tudományok nagy alakja: Mauritz Béla	69
KARAFFA ANDRÁS	
Teleki Pál és az önmagára találó geográfia	85
TOLNAI GÁBOR	
Mendöl Tibor <i>Általános településföldrajz</i> című munkája a hazai és nemzetközi településföldrajz kontextusában	121
HAJDÚ ZOLTÁN	
Fodor Ferenc és a két világháború között felnőtt geográfus és közgazdász generáció kapcsolatrendszerének sajátosságai	129
CZIRFUSZ MÁRTON	
Érzelmek a gazdaságföldrajzban: Fodor Ferenc vitája a Földrajzi Közleményekben	143
GYURIS FERENC	
Egy tudományos alkotás története – a tudománytörténet megalkotása. Fodor Ferenc: A magyar földrajztudomány története	163
STEVEN JOBBITT	
Scholarly Production in Desperate Times: Ferenc Fodor and the Question of Academic Relevancy in Communist Hungary, 1948-1962	195
MELLÉKLET	215

Győri Róbert¹

Földrajz és földtudomány az Eötvös Collegiumban – régen és ma²

„Megnövekedvén a történet és földrajzi szakos növendékek száma, kívánatos, hogy a történeti és földrajzi tanulmányok vezetésére új segéderők alkalmaztassanak.”

Jegyzőkönyv az 1922. július 6-án tartott tanári értekezletről.³

Földrajz: tudomány – oktatás – társadalom

Tanulmányom egyszerre akar tudománytörténeti áttekintés és számadás lenni. Egyszerre vállalkozik az Eötvös Collegiumban folyó földrajzos-földtudós munka régmúltjának vázlatos föltárására, illetve a jelen és a közelmúlt rövid bemutatására. Író és tárgyának viszonya különösen kényes ebben a vállalkozásban, hiszen míg az előbbit csak levéltári kutatással lehet valamennyire rekonstruálni (én mindössze egyetlen emberrel találkoztam egy rövid beszélgetés erejéig, aki a régi Collegium geográfus tagja volt), addig a közelmúlt és a jelen eseményeinek formálásában műhelyvezetőként magam is aktívan részt vettem.

A történet két felét éles cezúra választja ketté. A régi Collegiumban a földrajz szakos hallgatók már az alapítástól jelen voltak, számuk az I. világháború után növekedett meg, és igazán komoly geográfus szakmai munkáról a két világháború között lehet beszélni. (A földtudomány jelenléte ebben az időszakban

¹ Győri Róbert: egyetemi adjunktus, ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest; gyorirobert@caesar.elte.hu

² A tanulmány az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

³ Az Eötvös Collegium Levéltára (továbbiakban ECL) 54. doboz, 102/a dosszié.

sokkal szerényebb.) 1950-ben, a Collegium megszüntetésekor a kiemelkedő geográfusokat nevelő szakmai közösség is végérvényesen megszűnt. Míg azonban az Eötvös Kollégium újjászervezése 1955-56-ban megkezdődött, addig a földrajzi-geológiai képzés újraindítására évtizedeket kellett még várni, és csak az 1990-es évek végén, mintegy fél évszázados szünet után éledt újjá a műhelymunka a Collegiumban.

Ez a dióhéjban összefoglalt történet is sejteti: tudomány és oktatás nem független a politikai sorsfordulóktól: a tudomány működése széles társadalmi közegbe ágyazódik be. Mélyen egyetértek azzal a meglátással, miszerint egy adott tudomány filozófiájának, megközelítési módjának, módszertanának átalakulása nem magyarázható csupán a tudományfejlődés „belső” logikájából, a változások mögött „külső” tényezők is állnak. Tudománytörténeti munkáimban ezért a realista tudományfelfogás helyett a relativista, konstruktivista felfogást követem, azt vallom, hogy maga a tudomány és a tudományos eredmények a társadalmi rendszer egyéb elemeivel kölcsönhatásban érthetők meg és írhatók le; a tudomány működését (kutatási céljait, eszközeit, anyagi bázisát stb.) külső érdekek, érték-választások is befolyásolják.⁴ A különböző konstruktivista megközelítések a mai földrajztörténet-írásban nagyon népszerűek: a kumulatív tudományfejlődés gondolatától való eltávolodás már az 1960-as évek végén megkezdődött. A földrajztudomány történetének nyugati interpretációjában Thomas Kuhn paradigmaváltás-elmélete (1970[2002]) már röviddel a forradalmi elmélet megjelenése után népszerűvé vált (Gyimesi 2011), a (szociál)konstruktivista megközelítések (például a tudásszociológia erős programja) pedig az 1980-as évek második felében, 1990-es években nyertek polgárjogot (Livingstone 1992). Az ezredforduló éveinek legfontosabb elméleti újítása „a tudomány (történeti) földrajzának” megjelenése volt (Meusburger, Livingstone, Jöns 2010; Agnew, Livingstone 2011): az irányzat képviselői azt vallják, hogy a tudomány létrehozásának folyamatában nem csak a tudós személye vagy a tudás keletkezésének kora játszik szerepet, hanem azt befolyásolja tudományos működés helyszíne is. Tanulmányomban az Eötvös collegiumi földrajzi-földtudományi műhelyt is egy speciális tudás-termelési helyszínnek tekintem, és azt is vizsgálom, hogy milyen jellegzetességei voltak a „collegiumi” földrajznak.

⁴ A realista és a relativista tudományfelfogás közti különbségről több rövid magyar nyelvű összefoglalás érhető el, amelyek közül iránymutatásul Fehér Márta (2002) és Ropolyi László (2003) tanulmányát használtam.

A magyar földrajz az I. világháború után: a diszciplináris konjunktúra

A trianoni trauma következtében a két világháború között a geográfia a korszak egyik kiemelt fontosságú diszciplinája volt Magyarországon. A békekötéskor elszenvedett területi és népességveszteség sokkolta a magyar közvéleményt, és a veszteség érzése évtizedekre meghatározta a magyar közgondolkodást. A háború utáni korszak külpolitikai mozgásterével rendelkező magyar kormányainak is elsődleges célja volt a békeszerződés területi revíziója. Ennek érdekében kiemelt támogatást élveztek azok a tudományágak, amelyek a revízió tudományos alátámasztását szolgálták, segítették a revíziós eszme bel- és külföldi népszerűsítését, illetve hozzájárultak a nemzeti identitás megerősödéséhez. A földrajz – a néprajz, a történettudomány, a statisztika mellett – több okból kifolyólag is első helyen szerepelt ezek között tudományok között.

Már a béketárgyalások háttéranyagának elkészítésénél is kulcsszerepet kaptak a geográfusok; a munka fő szervezője a magyar gazdasági földrajzi egyik úttörője, Teleki Pál volt, aki később a magyar békedelegáció egyik főtárgyalója lett Párizsban (Hajdú 2000). (A béketárgyalásokon a földrajz minden érintett országban sikeresen biztosította magának az „illetékes szaktudomány” szerepét.) A magyar szempontból sikertelen béketárgyalások ellenére a földrajz a közvélemény, illetve a tudomány- és oktatáspolitikai szemében felértékelődött (Krasznai 2012). Az 1920-as években jelentősen megnövekedt a földrajz intézményes hátterét, új tanszékek és kutatóintézetek nyíltak: kutatóintézet jött létre például a szomszédos államok statisztikai anyagának feldolgozására és értékelésére (Államtudományi Intézet), a honismereti kutatások előmozdítására (Táj- és Népkutató Intézet). Az 1924-ben bevezetett középiskolai oktatási reform a földrajz tantárgy óraszámát jelentősen megnövelte (Fodor 2006). A földrajz az ifjúsági nevelésbe az iskolai oktatáson túl is intenzíven bekapcsolódott: több geográfus tevékenykedett a cserkészmozgalom vezetésében, és sorra születtek a fiataloknak szánt tudományos népszerűsítő munkák, honismereti kötetek.

A földrajz kiemelt pozíciója azzal is együtt járt, hogy a tudományterület intézményesen, illetve a geográfusok túlnyomó része is a korszak „hivatalos” konzervatív-nemzeti eszmerendszere mellett kötelezte el magát, és azonosult a rendszer politikai céljaival. A korszakban született Magyarország földrajzát bemutató monográfiák egy-két kivételtől eltekintve mind Nagy-Magyarország földrajzát tárgyalták, a geográfusok ezzel is hangsúlyozták, hogy ideiglenesnek tekintik a trianoni határokat. Az új országhatárra úgy tekintett a magyar geográfus, hogy az semmilyen természeti, társadalmi vagy gazdasági választóvonalal

nem esik egybe: az csak egy, az országra kényszerített, önkényes döntés eredménye (Hajdú 2001, 69.; Győri 2007, 11.). A korabeli magyar közgondolkodásban a földrajz nemcsak intézményesen töltött be fontos szerepet: a földrajzi diskurzus a korábbinál sokkal erősebben átjárta a mindennapokat, hiszen a nemzeti tér védelme alapvetően területi, földrajzi téma volt. A földrajzi szimbólumok nagyon sok formában jelentek meg a tankönyvekben, az újságokban, a beszédekben, a kor operettjeiben, nótáiban, a közterek megformálásában, átformálásában stb. Nem túlzás azt mondani, hogy nemcsak a földrajztudományt járta át a revíziós diskurzus, hanem maga a revíziós közbeszéd is földrajzi volt.

Földrajz az Eötvös Collegiumban az 1920-as, 1930-as években

Az Eötvös collegiumi földrajzoktatás megerősödésének az 1920-as évek elején feltehetőleg két fő oka volt. Az egyik ok a fent részletezett diszciplináris konjunktúrában kereshető, a másik pedig Teleki Pál 1921-es kurátori kinevezésében. A diszciplináris konjunktúráról tanúskodik az 1920/21-es tanévet lezáró tanári értekezlet jegyzőkönyve is: „Megnövekedvén a történet és földrajzi szakos növendékek száma, kívánatos, hogy a történeti és földrajzi tanulmányok vezetésére új segéderők alkalmaztassanak.”⁵ Az viszont, hogy az új geográfus „segéderő” Fodor Ferenc lett, abban már Teleki Pálnak lehetett kulcsszerepe. Telekit elsősorban politikai súlya és csak másodsorban szakmai tekintélye miatt választották a Collegium kurátorává: a szabadelvű hírű intézmény szerette volna megerősíteni ingataggá vált helyzetét egy olyan tekintélyes politikus-tudóssal, aki az új politikai berendezkedés befolyásos emberei közé tartozott. Teleki is nagy lehetőséget látott a Collegiumban, a keresztény-nemzeti elit kinevelésében szánt fontos szerepet az intézménynek (Ablonczy 2005). Várakozásaiban egyik fél sem csalódott. Az 1940/41-es tanévet lezáró értekezleten Szabó Miklós igazgató így emlékezett meg a két hónappal korábban elhunyt Teleki Pálról: „Csak az ő személyes befolyásának és áldozatkészségének köszönhető, hogy a háború utáni évek válsága a Collegiumot egyszerűen el nem söpörte. (...) A b. Eötvös Collegium alapítója után gr. Teleki Pálnak köszönheti a legtöbbet.”⁶

⁵ Jegyzőkönyv az 1922. július 6-án tartott tanári értekezletről. ECL 54. d. 102/a dosszié.

⁶ Jegyzőkönyv az 1941. május 29-én tartott tanári értekezletről. ECL 54. d. 102/a dosszié.

1. kép. Teleki Pál, az Eötvös Collegium kurátora 1926-ban (Az Eötvös Collegium Levéltárából)

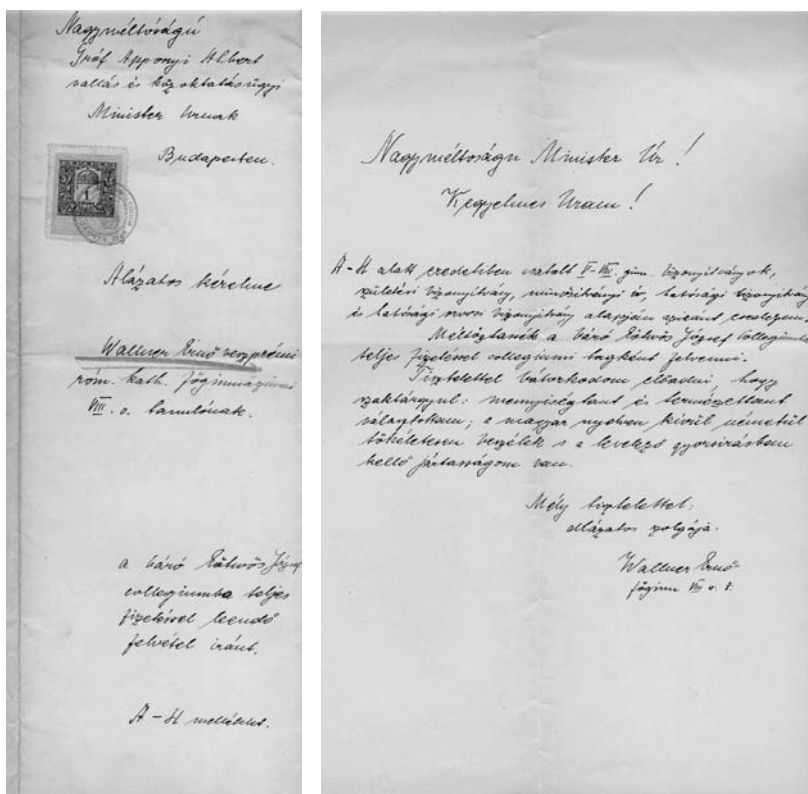
2. kép. Fodor Ferenc, az Eötvös Collegium geográfus szakvezetője az 1920-as években (Az Eötvös Collegium Levéltárából)

A földrajzórakat azonban nem Teleki Pál, hanem közeli munkatársa, Fodor Ferenc tartotta meg, aki 1923 szeptemberében kezdte meg szakvezetői tevékenységét. Fodor a háborút követő zűrzavarban karánsebesi tanári állásából viszontagságos körülmények között menekült Budapestre, ahol bekapcsolódott a Teleki vezetésével működő Béke-előkészítő Iroda munkájába. Teleki mellett, e kiemelt fontosságú szakmai-politikai feladaton dolgozva rövid idő alatt került a vezető földrajzosok közé: 1920-ban egyetemi magántanárrá habilitált, a Földrajzi Közlemények szerkesztője lett, 1921-től pedig Teleki frissen alapított gazdaságföldrajzi tanszékén dolgozott a Közgazdaságtudományi Karon (Hajdú Z. 2006). Így a Collegiumban az intenzív műhelymunka megindulása az ambiciózus szakvezető kinevezésének időpontjára, 1923-ra datálható, bár korábban is több földrajzos, földtudós tagja volt az intézménynek. Sokan közülük azonban nem ezeken a szakokon kezdtek, hanem már kollégistaként váltottak szakot, vagy diplomájuk megszerzése után csatlakoztak választott tudományterületükhöz. A kitűnő mineralógus, az egyetem későbbi rektora, Mauritz Béla például vegytan-természetrájs szakon (Patkó 2014) kezdte meg tanulmányait 1898-ban (ahogy a geológus Szádeczky-Kardoss Elemér is 1922-ben), a geográfus Wallner Ernő pedig mennyiségtan-természettan szakpáron kezdett 1909-ben (Czirfusz 2012). 1923-tól viszont már folyamatosan magas volt a földrajz szakosok száma, és (leszámítva az 1944–1946 közötti nehéz éveket) egészen a Collegium 1950-es megszüntetéséig mindig volt geográfus szakvezető is (1. táblázat). (A földrajzosokhoz képest a földtudósok jelenléte viszont esetleges maradt, hiszen a Collegium elsősorban tanárképző intézet volt.)

1. táblázat: Az Eötvös Collegium geográfus szakvezetői, 1923–1950⁷

Fodor Ferenc	1923–1939
Bulla Béla	1939–1941
Pais László	1941–1944
Major Jenő	1946–1950

⁷ Az adatok forrása: Sas 1989, 94–95.

3. és 4. kép. Wallner Ernő collegiumi felvételi kérelme, 1909-ből
(Az Eötvös Collegium Levéltárából)

A félevek végén az igazgató számára készített tanári jelentésekből jól rekonstruálható a collegiumi oktatási rend. Fodor Ferenc először az 1923/24-es tanévről készített beszámolót. Ebből⁸ kiderül, hogy a műhelymunka az induló években speciális volt: Fodor a Collegium igazgatójával és kurátorával abban állapodott meg, hogy a hallgatók egyetemi elfoglaltságára tekintettel (!) külön collegiumi előadást nem szerveznek, hanem hetenként szemináriumszerű megbeszélést tartanak. A megbeszéléseken a diákok beszámoltak tanulmányaikról, szigorlati munkájuk témájáról, megvitatták készülő szakdolgozatukat, a szakvezető

⁸ Fodor Ferenc jelentése az 1923/24-es tanévről, Budapest 1924. június 5. Tanári jelentések 1923/24. ECL 52. d. 101/3/a dosszié.

pedig szakirodalmi tanácsokkal látta el őket, és ellenőrizte előrehaladásukat. A jelentésben Fodor meglepő őszinteséggel vallja be, hogy a rendszer nem vált be, és nem volt elégedett a kollégisták munkájával. Több hallgató nem tette le rendes időben alapvizsgáját, szakvizsgáját (köztük volt a collegiumi legenda, Janicsek István is), volt olyan diák, akivel mindössze egyszer találkozott a tanév során. Fodor úgy látta, hogy a problémák arra vezethetők vissza, hogy az egyetemen a hallgatók „*csupán egyirányú megvilágításban*” ismerik meg a földrajzot, és a magasabb évfolyamosok más stúdiumokra specializálódnak. Bizalmát a nyitott, érdeklődő, fiatalabb hallgatókba helyezte: „*A rendszer be fog válni, ha csupa olyan hallgatója lesz a Collegiumnak, akikkel kezdettől fogva foglalkozunk.*”⁹ Különösen az I. éves Mendöl Tibort emelte ki, aki a collegiumi kötelességein túl a közgazdaságtudományi kar gazdaságföldrajzi intézetében is gyakran megfordult, és Fodor gazdaságföldrajzi előadásait is hallgatta. A következő tanévről készült beszámoló megismétli ugyanezeket a panaszokat, de Mendöl mellett már Bulla Bélát és Kesselyák Adorjánt is dicsérettel illeti.¹⁰

Lényeges változást az 1925/26-os tanév hozott. Fodor Ferenc az 1926 decemberében íródott beszámolójában¹¹ az elmúlt évek tapasztalataira visszatekintve megállapította: a kudarcokat részben az magyarázza, hogy a diákok szerteágazó érdeklődése miatt nehezen lehetett egységesen foglalkozni a csoporttal. Ezért olyan témát keresett, amely minden földrajz szakos hallgató érdeklődését felkeltette, és az egyetemi oktatásból hiányzott. Döntését később így indokolta: „*Hosszabb kísérletezéseim után arról győződtem meg, hogy az irodalom ismerete hiányzik legjobban a hallgatóknak.*”¹² Így a collegiumi szeminárium az 1926-os tavaszi félévben átalakult tudománytörténeti és módszertani szövegolvasó szemináriummá. Egy évvel később Fodor már egy hosszabb távú tervezet körvonalazott Bartoniek Géza igazgatónak.¹³ A földrajztudomány történetét az ókortól a jelenig felosztotta 8 félévre (az egyetemi képzés ekkor 8 féléves volt), így minden kollégista úgy haladhatott végig a helyi kurrikulumon (és olvashatta el a geográfia klasszikusait), hogy egyszer sem kellett unalmas ismétlődéssel

⁹ Uo.

¹⁰ Fodor Ferenc jelentése az 1924/25-ös tanévről. Tanári jelentések 1924/25. ECL 52. d. 101/3/b dosszié.

¹¹ Fodor Ferenc jelentése az 1926/27-es tanév I. szemeszteréről, Budapest 1926. december 20. Tanári jelentések 1926/27. ECL 52. d. 101/3/c dosszié.

¹² Fodor Ferenc jelentése az 1927/28-as tanév I. szemeszteréről, Budapest 1927. december 19. Tanári jelentések 1927/28. ECL 52. d. 101/4/a dosszié.

¹³ Fodor Ferenc jelentése az 1926/27-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1927. június 22. Tanári jelentések 1926/27. ECL 52. d. 101/3/c dosszié.

találkoznia. A következő évek tanári beszámolóiból könnyen rekonstruálható a megszilárduló oktatási rend (2. táblázat).

2. táblázat: Fodor Ferenc oktatási rendszere 1920-as, 1930-as években

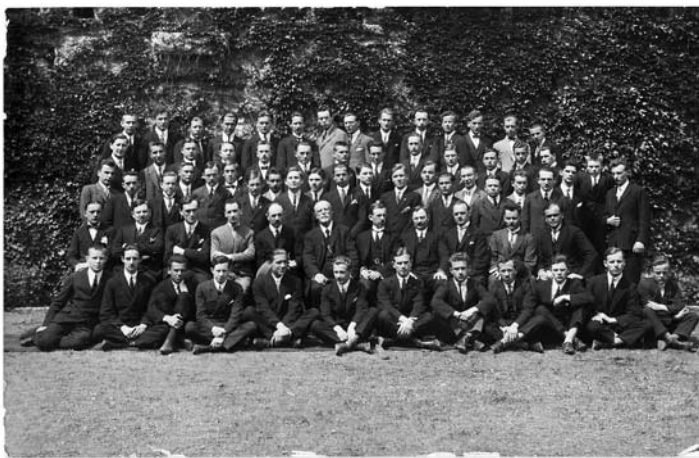
1. félév	Az ókori klasszikus és keleti népek földrajzi ismeretei és földrajzi látókörük tágulása
2. félév	A középkor, a nagy földrajzi felfedezések korának geográfiája, a földrajz története Humboldtig
3. félév	Alexander von Humboldt földrajza, a Kosmos
4. félév	Carl Ritter és Friedrich Ratzel földrajza
5. félév	Oscar Peschel, Élisée Reclus és Ferdinand von Richthofen földrajza
6. félév	„A geográfia módszeres kiforrásának története“ (A 20. század földrajza)
7. félév	A magyar földrajz Bél Mátyástól Lóczy Lajosig
8. félév	Modern magyar földrajz, a szülőföld- és honismeret irodalma

Ez a tanterv lényegében Fodor szakvezetői működésének végéig érvényben maradt, annyi változással, hogy az 1936/37-es tanévtől a szemináriumi órák hossza megduplázódott (heti 1 órától heti 2 órára növekedett).¹⁴ Fodor egyrészt arra használta a megnövekedett időt, hogy a diákok munkáját egyénileg is irányítsa („most már magukkal a hallgatókkal is van mód foglalkozni”),¹⁵ másrészt pedig a következő évtől újféle tananyagot is bevezetett. A 15 szemináriumi óra mellett minden félévben 5 gyakorlati órát is tartott, ahol módszertani és kutatástechnikai ismerteket adott át. A gyakorlatok helyszíne nem a Collegium, hanem a Közgazdaságtudományi Kar Gazdaságföldrajzi Intézete volt, a tematika (a szemináriumhoz hasonlóan) félévenként változott.¹⁶

¹⁴ Fodor Ferenc jelentése az 1936/37-es tanév I. szemeszteréről, Budapest 1936. december 17. Tanári jelentések 1936/37. ECL 53. d. 101/6/b dosszié.

¹⁵ Fodor Ferenc jelentése az 1936/37-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1937. június 10. Tanári jelentések 1936/37. ECL 53. d. 101/6/b dosszié.

¹⁶ Fodor Ferenc jelentése az 1937/38-es tanév I. szemeszterében átveendő geográfiai anyagról, Budapest 1937. szeptember 24. Tanári jelentések 1937/38. ECL 52. d. 101/6/c dosszié.

5. kép. Collegiumi csoportkép 1926-ból. A 2. sorban Bartoniek igazgató mellett balra Teleki Pál kurátor, a 2. sorban jobbról a második Fodor Ferenc, a 4. sorban jobbról a 4. Bulla Béla (Az Eötvös Collegium Levéltárából)

Az új, szisztematikus tanrend bevezetése, a folyamatos műhelymunka és a diákokra figyelő szakvezetés meg is hozta a gyümölcsét. Az első tanári jelentések csalódott panaszai néhány év után megszűntek, Fodor egyre jobban megtalálta örömét a munkában és tanítványaiiban. A beszámolóikban mind gyakoribbá vált a dicséret: *„A hallgatók szorgalmával kivétel nélkül meg vagyok elégedve. Első ízben mondhatom azt, hogy kivétel nélkül”*¹⁷ – írta 1927 decemberében. Az „aranygeneráció” kifutása után, az 1930-as évek elején átmeneti hanyatlás állt be, ami a hallgatói létszám csökkenésében is tükröződött. 1930-ra mindössze három földrajz-történelem szakos diákja maradt a Collegiumnak (ennél kevesebb soha nem volt a két világháború között), ráadásul ők is már II. éves korukban történelmi stúdiumaikra specializálódtak. Így a szakvezetői beszámolók hangulata ismét borússá vált: *„A három hallgató egyike sem emelkedik ki, sem érdeklődés, sem szorgalom tekintetében (...) átlagos tudásra törekszenek.”*¹⁸ *„A történelem annyira lefoglalja és korán specializálja a hallgatókat, hogy földrajzzal csak másodsorban képesek foglalkozni még azok is, akik különben kedvet és hivatást éreznek a földrajz iránt. (...) Újabban a kollégiumi földrajz*

¹⁷ Fodor Ferenc jelentése az 1927/28-as tanév I. szemeszteréről, Budapest 1927. december 19. Tanári jelentések 1927/28. ECL 52. d. 101/4/a dosszié.

¹⁸ Fodor Ferenc jelentése az 1930/31-es tanév I. szemeszteréről, Budapest 1931. január 7. Tanári jelentések 1930/31. ECL 52. d. 101/4/d dosszié.

szakos hallgatók vizsgálati színvonala lefelé hanyatlik.”¹⁹ De a helyzet már pár év múlva megváltozott, a hallgatók száma 7 főre emelkedett, és Fodor új tehetségekben lelhetett örömet (több beszámolóban emeli ki például az 1932-ben felvételt nyert Benda Kálmánt). Az 1930-as évek második felének jelentései ismét az optimizmusról, az elégedettségéről és nem utolsósorban a lelkiismeretes hallgatói munkáról árulkodnak: „A hallgatók (...) a legodaadóbb módon tettek eleget a rájuk szabott kötelességnek” – fogalmazott 1937-ben.²⁰

Összességében azt mondhatjuk, hogy Fodor Ferenc szerény előzmények után, szinte a semmiből teremtette meg a Collegium földrajz szakmai munkáját. 16 éves szakvezetői tevékenysége alatt egy átgondolt, szisztematikusan felépített oktatási rendet vezetett be, a hallgatók tanulmányait odafigyeléssel irányította. Így jött létre az ország ez idő tájt egyik legjobb műhelye, megszületett a „collegiumi földrajz”. Az a műhely, ahol a két világháború között iskolázódott geográfus nemzedék legjobbjai tanultak.

Mesterek és tanítványok

A két világháború között a Collegium földrajz szakos hallgatóinak száma évről évre változott (a felvételt nyert és a Collegiumból távozó diákok számával összhangban), és általában 6-10 fő között mozgott. A hallgatóknak mintegy kétharmada volt földrajz-történelem és harmada földrajz-termesztrajz szakos. (Más szakpárosítások csak ritkán fordultak elő.) Így a magyar tudományos életben nevet szerzett növendékek között nemcsak geográfusokat, hanem történészeket, biológusokat is találunk (3. táblázat). Rövid áttekintésben most elsősorban geográfusként nevet szerzett diákokra koncentrálok.

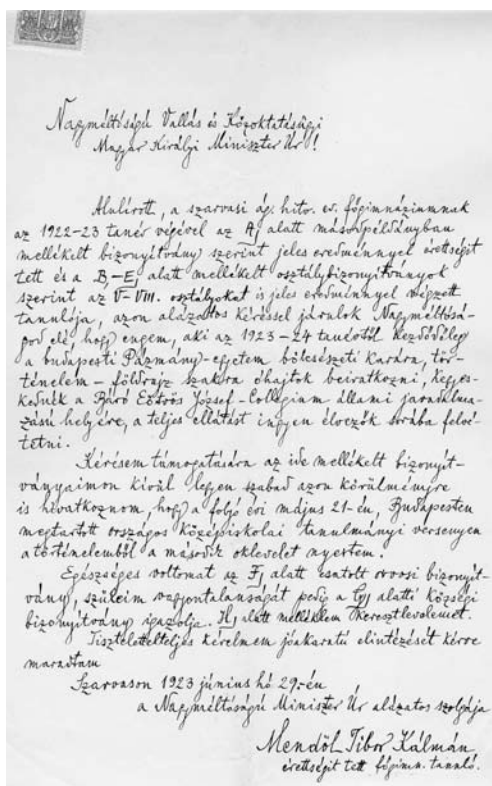
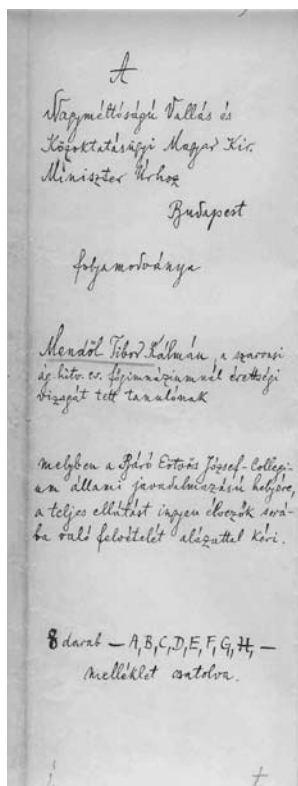
3. táblázat: A Collegium kiemelkedő földrajz szakos növendékei a két világháború között

Mendöl Tibor (1923)	Komoróczy György (1928)
Bulla Béla (1924)	Zólyomi Bálint (1928)
Kesselyák Adorján (1924)	Benda Kálmán (1932)
Kádár László (1926)	Pais László (1936)
Szilágyi Loránd (1926)	Major Jenő (1940)

¹⁹ Fodor Ferenc jelentése az 1930/31-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1931. június 4. Tanári jelentések 1930/31. ECL 52. d. 101/4/d dosszié.

²⁰ Fodor Ferenc jelentése az 1937/38-as tanév I. szemeszteréről, Budapest 1937. december 15. Tanári jelentések 1937/38. ECL 53. d. 101/4/d dosszié.

Fodor Ferenc viszonya korábbi tanítványaival, munkatársaival 1930-as években konfliktusokkal terhelődött, még Telekivel való kapcsolatát is zavarok árnyékolták be (Czirfusz 2014; Lendvai Timár 2014; Hajdú 2014). Ennek azonban a Fodor tanári jelentéseiben semmilyen előjelét nem találjuk. Fodor a tehetséges tanítványairól csak a dicséret hangján szól a beszámolóiban, amelyekből az is kiderül, hogy tanulmányaik befejezése után pályájuk indulásában is segítette őket.

6. és 7. kép. Mendöl Tibor collegiumi felvételi kérelme, 1923-ból

(Az Eötvös Collegium Levéltárából)

Mendöl Tibor abban az évben lett a Collegium tagja, amikor Fodor Ferenc szakvezetői felkérését átvette, és Fodor már a legelső tanári beszámolóban külön kiemelte szorgalmát és elkötelezettségét. Mendöl nevével ettől kezdve

nemcsak a földrajzos, hanem a történész tanári jelentésekben is visszatérően találkozunk. Madzsar Imre így ír róla az 1926/27-es tanév végén írt jelentésében: „Tudományos tekintetben Mendöl Tiborhoz fűzhetjük a legtöbb reményt. A tehetséges, ideális gondolkodású és nagyszorgalmú kollégista jól ismert típusának igazi példaképe.”²¹ Ugyanebben a tanévben pedig Fodor így méltatja legelső Eötvös collegiumi tanítványát: „Amióta a Kollégium hallgatóinak földrajzi tanulmányait vezetem a legkiválóbb hallgatóm volt. Eleitől kezdve irányítottam már tanulmányait, s mindig készséggel tett eleget utasításaimnak. (...) Ma már teljesen kész geográfus. (...) Így ajánlottam a Debreceni Egyetem Földrajzi Tanszékéhez tanársegédnek. (...) Első neveltje a Kollégiumnak, aki a földrajzi tudomány területén helyezkedett el.”²² (Hogy Fodor ajánlása mennyit segített Mendölnek, azt a rendelkezésemre álló források alapján nem tudom eldönteni, de tény, hogy Menöl 1927 és 1940 között a Debreceni Egyetemen tanított [Györi 2009, 40.]). Teleki ugyan nem tartott szakórákat a Collegiumban, de figyelemmel kísérte a földrajzos hallgatók szakmai fejlődését. Mendölt 1924 nyarán meghívta a háromhetes baltikumi- finnországi tanulmányútjára is. A Collegium kurátora Bartoniek Géza igazgatóhoz írt levelében így összegezte benyomásait a fiatal Mendölről: „Rendkívüli szorgalommal dolgozott, és felfogásában is korához képest igen jó formát mutatott. Gyakornokaim után az összes hallgatók közt legjobb volt e két tekintetben. Ezen tereken nem kell fejleszteni. Azonban nagy szükség van arra, h. fenti ügyességét fejlessze. Gyámoltalanabb philosoftert festeni sem lehet. (...) Megtiltottam neki a sok olvasást, és utasítottam, hogy inkább megfigyelésre, nyílt szemmel nézésre, az életben mozgásra törekedjék. (...) Egészében nagyon jó fiú, nagyon meg voltam elégedve, jó anyag, s ha megtanul mozogni, miben sokat tett ez az utazás is, sokra viheti.”²³

²¹ Madzsar Imre jelentése az 1926/27-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1927. június 24. Tanári jelentések 1926/27. ECL 52. d. 101/3/c dosszié.

²² Fodor Ferenc jelentése az 1926/27-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1927. június 22. Tanári jelentések 1926/27. ECL 52. d. 101/3/c dosszié.

²³ A levelet idézi és interpretálja: Gyuris, Tóth 2005, 200–201.

8. kép. Mendöl Tibor az 1930-as évek elején
(A Szarvasi Tessedik Sámuel Múzeum gyűjteményéből)

9. kép. Bulla Béla 1926-ban (Az Eötvös Collegium Levéltárából)

Bulla Béla Mendöl után egy évvel, 1924-ban nyert felvételt a Collegiumba, és szorgalmával, tehetségével gyorsan elnyerte tanárai rokonszenvét. A történeész szaktanárok közül Madzsar Imre szerényebbnek ítélte Bulla (és csoporttársai, köztük Ila Bálint) kvalitásait: „*Jóra való és eléggé igyekvő, ha nem is túlságosan lelkesedő és tudásvágyó, de értelmes és kötelességüket teljesítő növendékek. (...) Minden valószínűség szerint derék középiskolai tanárok válnak majd belőlük, de tudományos téren való működésre bizonyára ők maguk sem gondolnak.*”²⁴ Kollégája, Lukcsics Pál jó érzékkel felismerte, hogy valószínűleg nem a tehetség hiánya az alkalmanként visszafogott teljesítmény oka: „*Bulla Béla kitűnt szorgalmával és megfontoltságával. Indicum is van, de hajlama őt úgy látszik inkább a földrajzi tudomány ápolása és művelése felé viszi.*”²⁵ A végzős Bulláról a földrajzos szakvezető pedig már ezt írta a Collegium igazgatójának: „*Minden tekintetben kiválik a többi közül, (...) az utolsó évben különösen sokat fejlődött. Mendöl után (...) a Kollégium eddigi legjobb geográfusa.*”²⁶ Az utolsó collegiumi félévének értékelésénél megtudjuk, hogy Bulla kitűnő eredménytel szakkvizsgázott, és doktori szigorlatától is csak néhány nap választotta el. Fodor így folytatja méltatását: „*A legkiválóbb földrajz szakosa a Kollégiumnak idén. (...) Nagyon kívánatos volna, hogy mód nyújtsák neki a továbbképzésre, később pedig valamelyik földrajzi intézetben való elhelyezkedésre.*”²⁷ Fodor kívánalma nemcsak Mendöl, hanem Bulla estében is valóra vált: Bulla Béla a következő tanévet a berlini egyetemen töltötte a Collegium Hungaricum lakójaként, majd 1929-től a budapesti egyetemen lett tanársegéd Cholnoky Jenő mellett (Marosi 2006, 103). Budapestre való visszatérésekor igazgatói engedéllyel újra beköltözött a Collegiumba, és még a 1932-ben is ott lakott (Lendvai Timár 2014).

²⁴ Madzsar Imre jelentése az 1925/26-os tanévről, Budapest 1926. május 28. Tanári jelentések 1925/26. ECL 52. d. 101/3/b dosszié.

²⁵ Lukcsics Pál jelentése az 1925/26-os tanévről, Budapest 1926. május 27. Tanári jelentések 1925/26. ECL 52. d. 101/3/b dosszié.

²⁶ Fodor Ferenc jelentése az 1927/28-as tanév I. szemeszteréről, Budapest 1927. december 19. Tanári jelentések 1927/28. ECL 52. d. 101/4/a dosszié.

²⁷ Fodor Ferenc jelentése az 1927/28-as tanév II. szemeszteréről, Budapest 1928. május 31. Tanári jelentések 1927/28. ECL 52. d. 101/4/a dosszié.

Méltóságos Igazgatóúr!

Regyeskedjék megengedni, hogy szives figyelmébe ajánljam egy derék fiatal embert, Kádár László felvételi kérelmére. Kádár László nekem még középiskolai tanár koromban tanítványom volt, és már ott igen tehetséges, törekvő fiúnak ismertem meg. Azután szülei épen úgy menekültek az oláhok elől, mint magam. A véletlen úgy akarta, hogy szülei Újpesten teleltek le és Laci az én cserkészcsapatomba került, ahol négy évet töltött el. Ezen idő alatt ismét alkalom volt meggyőződni róla, hogy nem minden-napi jellem. A kötelesség-tudás mindenek fölött áll előtte. Minden tekintetben csak jót tudok róle mondani és azt hiszem, nem csaldodom, ha teljes jóátállást vállalok érte. Szülei nagyon szegény, sok gyermekes tanító család és ha a fiút nem sikerülne a Kollégium-

ban elhelyezni, végtelenek volnának tovább taníttatni. Ebből a szempontból is megérdemel tehát minden támogatást.

Regyeskedjék tehát Méltóságod megengedni, hogy arra kérjem, ne méltóztatassék kérésemet sablonos protekciónak tekinteni, ha Méltóságod meglepő támogatásába fogadni ezt a nagyon derék fiatal embert.

Ugy gondolom, hogy egyik szaktárgyának épen a földrajzot választja és én a magam részéről olyan teljesítményt várok tőle, mint Mendélről, akihez különben sok tekintetben hasonló jellem.

Amikor biztellelteljes kérésemet Méltóságod meglepő szívének teljes partfogásába ajánlom, kérem fogadja Méltóságod hálás köszönetemet és legmélyebb tisztelőmet

Újpest, 1926. júl. 3.

Fodor Ferenc
egyetemi tanár.

10. és 11. kép. Fodor Ferenc levele Bartoniek Géza igazgatóhoz, amelyben Kádár Lászlót ajánlja felvételre 1926-ban (Az Eötvös Collegium Levéltárából)

A nagy geográfusgeneráció harmadik tagja, Kádár László 1926-ban lett kollégista. Felvételéhez személyesen Fodor Ferenc írt ajánlást, aki a gimnazista Kádárt még Karánsebesen tanította, majd miután a Fodor-családhoz hasonlóan a Kádár-család is Újpestre menekült, négy éven keresztül a cserkészparancsnoka volt. Fodor már ebben az ajánlásban is meleg szavakkal méltatta régi-új diákját: „A kötelességtudás mindenek fölött áll előtte. Minden tekintetben csak jót tudok róla mondani, és azt hiszem, nem csalódom, ha teljes jótállást vállalok érte. (...) Úgy gondolom, hogy egyik szaktárgyának éppen a földrajzot választja, és én a magam részéről olyan teljesítményt várok tőle, mint Mendöltől, akihez sok tekintetben hasonló jellem.”²⁸ A tanári jelentésekben a szakvezető mindenekelőtt Kádár szorgalmát dicsérte, de nem hallgatta el, hogy Mendölhöz és Bullához képest kevésbé tehetségesnek tartja: „Mendöl, és most majd Bulla távozása után a legtöbb értéket sejtem benne (...) Nem tartom valami kiváló nagy tehetségnek, de szorgalma valóban kiváló.”²⁹ Hasonló véleményt fogalmazott meg Kádárról a biológus szakvezető, Filarszky Nándor is, aki szintén Kádár szorgalmát és lelkesedését emelte ki, és hangsúlyozta, hogy földrajzos elkötelezettsége mellett a természetrajzot sem hanyagolta el: „A földrajzot választotta, de nem kevesebb szeretettel és nem kisebb mértékben foglalkozott a tárgyunkkal.”³⁰ A tanulmányait befejező és a doktorátus megszerzése előtt álló Kádár Lászlót ugyanúgy búcsúztatta Fodor, mint Mendölt és Bullát: „Minden tekintetben beváltotta a hozzája fűzött várakozásaimat. (...) Egyik legszebb készültségű tagja volt a Kollégiumnak az utóbbi idők földrajz szakos hallgatói közül (...), akitől még sokat várhat a tudományos földrajz is. (...) Nagyon kívánatos volna, ha a tudományos pályán maradhatna.”³¹ Ez esetben bizonyosak lehetünk arról, hogy Fodor Ferenc maga gondoskodott a kívánság teljesüléséről. A magyar földrajztudomány történetében röviden beszámolt arról, hogy ő mutatta be Telekinek a pályakezdő Kádárt, aki ezután gyakornokként majd tanársegédként dolgozott Teleki gazdaságföldrajzi intézetében a közgazdaságtudományi karon (Fodor 2006, 629.).

E rövid kollégista-pályaképekből is kitűnik, hogy a Collegium valódi tehetséggondozó műhely volt, és szerepe messze túlmutatott a kiváló lakáskörülmények,

²⁸ Fodor Ferenc levele Bartoniek Géza igazgatónak, Újpest 1926. július 3. ECL 9. d. 11/27. dosszié.

²⁹ Fodor Ferenc jelentése az 1927/28-as tanév I. szemeszteréről, Budapest 1927. december 19. Tanári jelentések 1927/28. ECL 52. d. 101/4/a dosszié.

³⁰ Filarszky Nándor jelentése az 1928/29-as tanév II. szemeszteréről, Budapest 1929. június 13. Tanári jelentések 1928/29. ECL 52. d. 101/4/b dosszié.

³¹ Fodor Ferenc jelentése az 1929/30-as tanév II. szemeszteréről, Budapest 1930. június 12. Tanári jelentések 1929/30. ECL 52. d. 101/4/c dosszié.

a minőségi szak- és nyelvórák biztosításán. Fodor és Teleki egyaránt segítettek abban, hogy a legjobb hallgatók külföldön is megforduljanak, és tanulmányaik befejezése után elindulhassanak a tudományos pályán. A tanári jelentésekben Fodor Ferenc mindig a legjobb színben tünteti fel kiemelkedő diákjait, akik között akadtak olyanok, akik később nem túlságosan hálásan emlékeztek meg egykori tanárukról.

Gambin. VII. 27.
Teleki Pál

Kedves Zargató Uram,

Helmingforsban
 olvastam a karsai-
 tól s az 1.-én Pesten
 levet. Az ismeretlen
 röviden elmondott
 információi. Rendkívüli
 nagy szorgalommal dol-
 gosott és felfogásában
 is továbbra is képest igen
 jó jarmót mutatott.
 Szorgalmatán után az
 a leges hallgatók sőt leg-
 jobb volt e két körü-
 letben. Ezen körülmény

nem kell fejleszteni. s
 Aranyházi nagy nyit- k
 róg van arra, h. kerti p
 ügyességét fejleszse. o
 Gyámúttalannak a plü- s
 losoptert felelő u
 sem lehet. Márpe- é
 sít geográfusnak uag- i
 ni, parlatni, rudsacot r
 helyesen kordani, ro- a
 cist talni, stb. földt- p
 len, kell tudni. k
 In az történelemben u
 veri, hogy a csereüz- u
 sítéi tanfolyamokban p
 dalgóról a tárgyalma- u

13. kép

...sane, főleg a praktikum
 ...han — rirüesség,
 ...praktikus gondolatko-
 ...lás és megárat eljá-
 ...tására. Megkötöttem
 ...neri a sor olvasást
 ...és utasítottam, hogy
 ...inkább megfigyelésre,
 ...nyílt szemmel nézise-
 ...ar életben mozgásva tö-
 ...redekjér. Nem engedtem
 ...h. jepeket másolja,
 ...mire ottan jár. —
 ...Építkezem magam jó-
 ...jini, magamnak valóban elipótlom jó
 ...anyag s ha megköttem
 ...morogri, mihez soras

14. kép

tett ez az utazás is,
 sálra viheti — melá-
 ken legfeljebb arirát-
 kulac lett volna.
 Utunk egyébként
 igen szép és nagyon érde-
 ményes volt. In vlt
 Aug. 6.-án kezdtünk Pá-
 1-2 napra.
 Fodor utasításokkal
 régi híve
 Teleki Pál

12., 13., 14., 15. kép. Teleki Pál levele Bartoniek Géza igazgatóhoz, amelyben Mendöl Tibort méltatja 1924-ben (Az Eötvös Collegium Levéltárából)

Az utolsó évtized – a Collegium felbomlása

Fodor Ferenc 1939-ig látta el a Collegiumban a szakvezetői feladatokat. Az 1930-as évek végén Fodor és munkatársai közötti konfliktusok felerősödtek, és nagyobb nyilvánosságot kaptak. A kultuszminiszter azzal akarta elejét

venni a helyzet kiéleződésének, hogy 1939 őszén Fodort formálisan előléptetve felajánlotta neki a pécsi tankerületi főigazgatói állást. Bár Fodor Ferenc húzódozott ettől, azonban Teleki barátilag, de elég nyomatékosan javasolta az állás elfogadását. A helyzet kiéleződéséhez nagyban hozzájárult, hogy a budapesti tudományegyetem földrajzi intézetének igazgatója, Cholnoky Jenő a 70. élet-évéhez közeledett, és várható volt, hogy nyugdíjba vonulása után a korábban egységes intézetet két tanszékre (emberföldrajzi és fizikai földrajzi tanszékre) osztják. Bár Hóman Bálint megígérte Fodornak az emberföldrajzi tanszékot (Fodor nyújtott is be pályázatot), de végül tanítványa, Mendöl kapta meg azt 1940 legvégén (a természeti földrajzi tanszék élére pedig Bulla került) (Hajdú 2006, XVII.).

Szabó Miklós igazgató a szokásoknak megfelelően az 1939/40-es tanév elején még Fodor Ferencet kérte fel a szakvezetői feladatok ellátására, akinek azonban hamarosan le kellett mondania megbízásról. Az igazgató novemberi levelében köszönte meg Fodor 16 éves munkáját, kiemelve, hogy sikeres műhelyformáló tevékenysége „mély nyomot hagyott intézetünk utolsó két évtizedes történetében”.³² Fodor válaszában a Collegiumhoz való ragaszkodásáról írt: „Ez a munkakör nagyon a szívemhez nőtt, mert számomra a legmagasabb szellemi munkát jelentette a Collegium mindenkor válogatott ifjúsága körében.”³³ Szabó Miklós Teleki Pál miniszterelnök véleményét kérte ki Fodor utódlása ügyében, egyben be is mutatta a lehetséges jelölteket: „két kiváló kollégista egyetemi magántanár jöhetne szóba: Kádár László és Bulla Béla.”³⁴ Teleki telefonon üzent: Bulla megbízását tartja a legjobbnak.

Bulla mindössze másfél évig, tanszékvezető feladatainak átvételéig irányította a collegiumi műhelymunkát. A tanári jelentéseiből az derül ki, hogy a Fodor által bevezetett oktatási rendet némileg megreformálva szerette volna továbbvinni, külön szemináriumot szervezve az alsóbb és a felsőbb évesek számára.³⁵ Az 1941/42-es tanévben már a frissen végzett (és frissen doktorált) kollégista, Pais László tartotta meg az órákat a Bulla által lefektetett reformok szellemében. Minden félévben két szemináriumot tartott, az egyik a Fodor-féle tematikán

³² Szabó Miklós igazgató levele Fodor Ferenchez, Budapest 1939. november 18. ECL 41. d. 72/1 dosszié.

³³ Fodor Ferenc levele Szabó Miklós igazgatóhoz, Budapest 1939. november 24. ECL 41. d. 72/1 dosszié.

³⁴ Szabó Miklós igazgató levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához, Budapest 1940. január 10. ECL 41. d. 72/1 dosszié.

³⁵ Bulla Béla jelentése az 1940/41-es tanévről. Tanári jelentések 1940/41. ECL 53. d. 101/8/a dosszié.

haladt előre, a másik pedig speciális ágazati kérdésekkel (pl. település-földrajzi, városföldrajzi problémákkal) foglalkozott. Az utolsó beszámolója az 1943/44-es tanév első félévéből maradt ránk,³⁶ 1944-ben a háborúban életét veszítette, neve megtalálható a Collegium hősi halottainak emléktábláján.

Az utolsó tanári jelentéseket Mendöl Tibor tanítványa, Major Jenő készítette, aki a régi Collegium utolsó szakvezetője volt. Ekkor már a Collegium a szétzilálódás állapotába került, a földrajz szakos hallgatók száma is a minimumra csökkent (az utolsó évfolyamok hallgatói között volt Leél-Össy Sándor, Jakucs László és Száva-Kováts Endre), az 1945/46-os tanév II. félévében mindössze 1 hallgató járt Major Jenő politikai földrajzi szemináriumára.³⁷ Major Jenőtől így búcsúzott sírjánál egykori collegiumi évfolyamtársa, Kicsi Sándor: „(...) Ekkor gyilkolták meg a Báró Eötvös József Collegiumot is, amelynek dr. Major Jenő e végzetes esztendőkből utolsó szeniora volt. (...) Azokban a gonosz időkben mintha maga lett volna a Collegium géniusza, a bátorságnak, a kötelességnek, az ismeretnek, a szorgalomnak, a világosságnak, a rendnek, a jóakaratsnak testbe öltözése. Szakonyi gazdaember ősei nem szeretették jobban házukat, földjüket (...), mint ahogyan ő szerette a Collegiumot. A gonosz esztendőkből mindent a Collegium szempontjából nézett, minden gondolata, érzése, féltése, gondja, terhe, szomorúsága, küzdelem a Collegiummal állott kapcsolatban” (Kicsi 1991, 206.).

Nemcsak a Collegium és annak földrajzi műhelye pusztult el, hanem lassan kivérezgették a még élő „collegiumi földrajzot” is. A fordulat éve előtt a nagy generáció tagjai közül három Eötvös-kollégista geográfus töltött be tanszékvezetői tiszteket (Bulla és Mendöl Budapesten, Kádár pedig Debrecenben), közülük Bulla és Mendöl akadémikus is volt. Mindannyian megszenvedték a sztálini időszakot, de hármuk pályája eltérően alakult az 1950-es években: az új rendszer másfajta alkalmazkodást követelt meg tőlük (Győri 2011). A legnagyobb méltánytalanságok a kompromisszumra a legkevésbé kész Mendölt érték, az akadémiáról való kizárása után szembe kellett néznie azzal, hogy az általa művelt tudományág (emberföldrajz, településföldrajz) nem illeszkedik be a marxi-lenini tudományos rendszerbe. Mendölnek valamennyi tanítványát (köztük az Eötvös-kollégista tanítványait), közvetlen munkatársát eltávolították az egyetemről; munkáinak megjelenéséért és az MTA doktora cím megszerzéséért nehéz (és részben sikertelen) harcot kellett vívnia (Győri 2009).

³⁶ Pais László jelentése az 1943/44-es tanév I. szemeszteréről. Tanári jelentések 1943/44. ECL 53. d. 101/9/b dosszié.

³⁷ Major Jenő jelentése az 1945/46-es tanév II. szemeszteréről. Tanári jelentések 1945/46. ECL 53. d. 101/9/c dosszié.

Az 1960-as évek közepére a „régí” magyar földrajz, azon belül is mindenekelőtt az emberföldrajz szinte teljes egészében eltűnt. A régi geográfusok meghaltak vagy nyugdíjba vonultak, tanítványaikat ellehetetlenítették vagy a perifériára száműzték, a fontos pozíciókat pedig az „újak” töltötték be. Ezzel együtt a magyar földrajz is presztízsét veszített, periférikus tudomány lett, amely igyekezett a saját múltját is elfeledni.

Földrajz és földtudomány a mai Eötvös Collegiumban

Az 1950-es évek második felében újjászerveződő Kollégium kezdetben csak a bölcsészhallgatók számára állt nyitva, így a földrajzi-földtudományi műhelyélet újjászervezésére évtizedeket kellett várni. Az 1980-as évek második felétől már elvétve bekerült a Collegiumba földrajz szakos hallgató, de az igazi áttörés az 1990-es évek végén következett be. Hosszú szünet után 1998-ban felvételizhettek újra földrajz és geológia szakos elsőévesek, a képzés pedig következő tanévtől éledt újjá. Így a Műhely éppen az idei évben ünnepli a földrajzos-földtudós műhelymunka újraindulásának 15. évfordulóját.

A munka Győri Róbert szenior vezetésével először a Természettudományi Műhely keretei között szerveződött meg, majd 2002-ben Takács László igazgató támogatásával alakult meg az önálló Földrajz-Földtudomány Műhely, amely 2005-ben, a Mendöl centenáriumi évben vette fel az egykori kollégista nevét. Kezdetben a felvételt nyert diákok minden félévben egy szemináriumot hallgathattak, később a hallgatói létszám bővülésével és végzett hallgatók szeniorrá, a Collegium tanárává válásával az órakinálat folyamatosan bővült. 1998 és 2004 között évente két-három új bentlakó és bejáró taggal bővült a közösség, majd az évtized közepétől a gyarapodás gyorsabb ütemet vett. A Műhely taglétszáma az elmúlt években tetőzött: a doktoranduszokkal együtt 20-25 fő között mozgott. A hallgatók nagyjából fele-fele arányban oszlanak meg a földrajzosok és a földtudósok között, környezettudomány szakos hallgatónk sajnos csak kevés volt.

A Műhely oktatási profiljának kialakításánál a hallgatók érdeklődését igyekeztünk figyelembe venni. Az újjászerveződést követő évek félévi egy szemináriumát hamarosan fölváltotta a félévi két majd három kurzus: minden szemeszterben hirdetünk egy társadalom-földrajzi és két földtudományi-termesztföldrajzi szemináriumot, illetve a kurzusok között alkalmanként térképészeti-térinformatikai órák is helyet kapnak. Törekszünk arra is, hogy időnként idegen nyelvű szemináriumokat is szervezzünk. A műhelykurzusok témáit az egyetemi képzés kínálatát figyelembe véve állítottuk össze: gyakran

hirdetünk olyan órákat, amelyek hiányzó témákat dolgoznak fel; a diákokkal az egyetemi órákon megszokottnál nagyobb mennyiségű, friss (idegen nyelvű) irodalmat olvastatunk. A műhely tanárai az egykori műhelytagok, szeniorok közül kerülnek ki, de egyetemi, kutatóintézeti kollégák is szívesen látott vendégek az órákon és az előadás-sorozatokon.

16. kép. A műhely tagjainak egy csoportja a 2004 júniusában tartott ceglédi műhelygyűlésen (Kovács István, Tóth Csaba, Sági Tamás, Kósik Szabolcs, Győri Róbert, Zétényi András és Czirfusz Márton (Bottlik Zsolt felvétele)

4. táblázat: A Mendől Műhely kurzusai 1999-től napjainkig

Félév	Kurzus	Oktató
1999/2000 őszi	Tér és térbeliség (társadalom-földrajzi problémák)	Győri Róbert
1999/2000 tavasz	Átalakuló településhálózat Magyarországon	Győri Róbert, Beluszky Pál
2000/01 őszi	Iskolák és irányzatok a magyar történeti földrajzban	Győri Róbert
2000/01 tavasz	Területi elemzések történeti földrajzi anyagon	Győri Róbert, Benda Gyula
2001/02 őszi	Magyar emberföldrajz a két világháború között	Győri Róbert
2001/02 tavasz	Aktuális kutatási irányok a társadalomföldrajzban és a regionális tudományban	Győri Róbert
2002/03 őszi	Őrségtől a Tiszahátig (Tájak, régiók Magyarországon)	Győri Róbert
2002/03 tavasz	Irányzatok a magyar történeti földrajzban	Győri Róbert
2002/03 tavasz	Aktuális problémák a földtörténet tükrében	Kovács István
2003/04 őszi	A dualizmus korának történeti földrajza	Győri Róbert, Bottlik Zsolt
2003/04 őszi	Evolúciódinamika a paleontológiai leletanyagban (előadássorozat a Biológia-Kémia Csoporttal közös szervezésben)	Kovács István
2003/04 tavasz	Az átalakuló településhálózat Magyarországon	Győri Róbert, Beluszky Pál
2003/04 tavasz	Fejezetek hazánk földjének geológiájából és földtörténeti fejlődéséből	Kovács István
2004/05 őszi	Területi elemzések történeti földrajzi anyagon	Győri Róbert, Benda Gyula
2004/05 őszi	A környezettani kutatások aktuális kérdései	Kovács István

Félév	Kurzus	Oktató
2004/05 tavasz	Fenntartható világ	Gyuris Ferenc, Sági Tamás
2005/06 ősz	Mendöl Tibor és kortársai	Győri Róbert
2005/06 ősz	A víz szerepe a geokémiai folyamatokban	Kovács István
2005/06 tavasz	Vulkanológia	Harangi Szabolcs
2006/07 ősz	Magyar település-földrajzi problémák	Győri Róbert
2006/07 ősz	Bevezetés a geoinformatikába	Kósik Szabolcs
2006/07 tavasz	Magyarország ismeretlen vidékei	Győri Róbert, Kiss János Péter
2006/07 tavasz	Terepi vulkanológia	Kósik Szabolcs
2007/08 ősz	Terepi kőzettani alapismeretek	Sági Tamás
2007/08 ősz	Geográfia: egy szintézis alapelemei (Teleki Pál és Fodor Ferenc földrajzi munkássága)	Győri Róbert
2007/08 tavasz	Haggett Geográfiájának világa	Czifrusz Márton
2008/09 ősz	Irányzatok a kortárs brit társadalom-földrajzban	Győri Róbert, Földi Zsuzsa
2008/09 tavasz	Gazdasági szerkezetváltás	Czifrusz Márton, Gyuris Ferenc
2009/10 ősz	Geodynamics, geophysics and volcanology of the Carpathian-Pannonian region	Kovács István
2009/10 tavasz	Elméleti kérdések a társadalom-földrajzban	Czifrusz Márton, Pfening Viola
2009/10 tavasz	Fenntartható világ 1.	Sági Tamás
2010/11 ősz	Vitakérdések a geográfiában	Győri Róbert
2010/11 ősz	Fenntartható világ 2.	Kovács István
2010/11 tavasz	Földrajz és művészetek	Czifrusz Márton
2010/11 tavasz	Ember és környezet viszonya 1.: Diamond olvasósze­minárium	Fazekas Péter
2011/12 ősz	A magyar földrajztudomány átalakulása az 1950-es években	Győri Róbert

Félév	Kurzus	Oktató
2011/12 ősz	Tudományfinanszírozás és szervezés a földtudományokban	Kovács István
2011/12 ősz	Ember és környezet viszonya 2.: Diamond olvasószeminárium	Fazekas Péter
2011/12 ősz	Geomorphology	Erdős Zoltán
2011/12 tavasz	A munka földrajzi	Czirfusz Márton, Pfening Viola
2011/12 tavasz	Kortárs földtani kutatások	Sági Tamás, Fazekas Péter
2012/13 ősz	A földrajzi tudás keletkezésének helyei	Győri Róbert
2012/13 ősz	Környezeti minták roncsolásos és roncsolásmentes vizsgálata	Sági Tamás, Fazekas Péter
2012/13 tavasz	Hatalom és földrajz	Gyuris Ferenc
2012/13 tavasz	Ember és környezet viszonya 3.	Fazekas Péter
2012/13 tavasz	Tematikus térképezés grafikus és térinformatikai eszközökkel	Tolnai Gábor
2013/14 ősz	Geográfia: egy szintézis alapelemei (Teleki Pál és Fodor Ferenc földrajzi munkássága)	Győri Róbert
2013/14 ősz	Környezeti veszélyforrások Magyarországon	Udvardi Beatrix
2013/14 ősz	Terepi kőzettani alapismeretek II.	Sági Tamás
2013/14 tavasz	Kémiai- és fázisanalitikai módszerek a földtudományban	Kovács István
2013/14 tavasz	Budapesti városrészek összehasonlító elemzése	Gyimesi Zoltán, Tolnai Gábor
2013/14 tavasz	Kőzetten terepgyakorlat Eötvös collegistáknak II. (haladó)	Sági Tamás

A Műhely folyamatosan fejlődő hazai és külföldi kapcsolatrendszerrel rendelkezik. Több alkalommal szervezetünk olyan előadásorozatot, amire azokat a kollégákat hívtuk meg, akik nem az ELTE-n dolgoznak, hanem az ország különböző városaiban működő kutatóintézetek és egyetemek munkatársai. Különösen szoros volt a Műhely kapcsolata az MTA RKK Budapesti Osztályával, ahol több kollégista vett részt hosszabb-rövidebb szakmai

gyakorlaton. Nemzetközi kapcsolataink főként német és angol-amerikai kollegákkal erősek, rendszeresen látunk vendégül rangos külföldi előadókat is.

A Műhely az elmúlt években három hazai és egy nemzetközi konferenciát szervezett. A hazai konferenciáinkat főként a Collegiumhoz kötődő geográfusok-geológusok szakmai munkájának szenteltük, így konferencián emlékezünk meg Mendöl Tibor születésének századik évfordulójáról és Fodor Ferenc halálának ötvenedik évfordulójáról (Győri 2012). A 2013-ban megrendezett kétnapos nemzetközi konferenciánk pedig (Geography and Nation Building in Central and East Central Europe) a nemzetpolitikai célok és a közép-európai földrajztudomány(ok) kapcsolatát járta körül (Tolnai 2013; Palaczki 2013). Ezek mellett a rendezvények mellett a Mendöl Műhely a tudományos ismeretterjesztésbe is bekapcsolódik: évek óta részt veszünk a Collegium Kutatók Éjszakája rendezvényének lebonyolításában és a középiskolások számára szervezett különböző tehetséggondozó táborok munkájában.

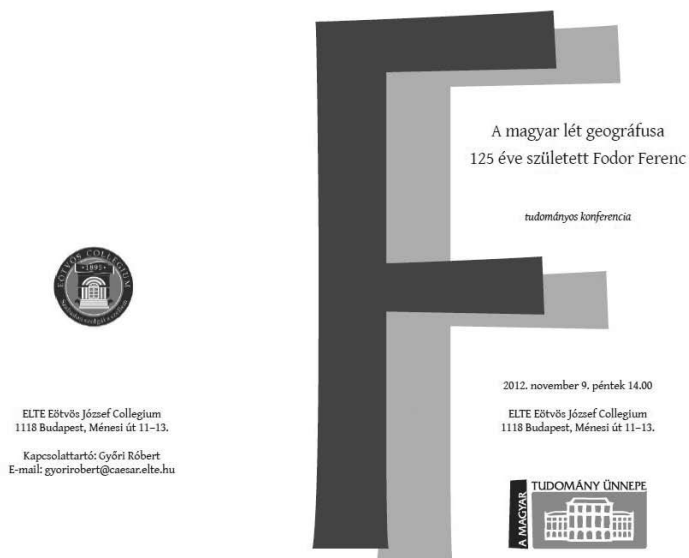
A Mendöl Műhely hallgatói a tudományos diákköri versenyek rendszeres résztvevői. Különösen sikeres volt ebben a tekintetben a 2013-as (XXXI.) OTDK, ahol műhelyünk tagjai 7 első helyet és 4 különdíjat nyertek. A végzett műhelytagok többsége doktori ösztöndíjasként folytatja tanulmányait, többen közülük külföldi egyetemeken védték meg doktorijukat, illetve folytatják tanulmányukat. A Mendöl Műhely vezetője az újjászervezés óta Győri Róbert.

17. kép. Charles Withers és Peter Meusburger a 2013-ban tartott *Geography and Nation Building in Central and East Central Europe* konferencián (Segyevy Dániel felvétele)

18. kép. A 2013-as *Geography and Nation Building in Central and East Central Europe* konferencia résztvevői (Segyevy Dániel felvétele)

19. kép. A 2012 őszén tartott *A magyar lét geográfusa – 125 éve született Fodor Ferenc (1887–1962)* konferencia meghívója (A meghívót Czirfusz Márton tervezte)

20. kép. Michael Heffernan kutatószemináriuma a Collegiumban 2014 májusában (Steven Jobbitt felvétele)

Irodalom

- Ablonczy B. (2005): *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Agnew, J. A., Livingstone, D. N. (eds.) (2011): *The Sage Handbook of Geographical Knowledge*. Sage, London.
- Bulla Béla jelentése az 1940/41-es tanévről. Tanári jelentések 1940/41. ECL 53. d. 101/8/a dosszié.
- Czirfusz M. (2012): A geográfus Wallner Ernő helye a tudományban: a diskurzuselemzés lehetőségei. *Soproni Szemle*, 2., 143–155.
- Czirfusz M. (2014): Érzelmek a gazdaságföldrajzban: Fodor Ferenc vitája a Földrajzi Közleményekben. In: Györi R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. (Jelen kötetben.)
- Fehér M. (2002): Tudományról és tudományfilozófiáról az ezredfordulón. *Magyar Tudomány*, 3., 297–306.
- Filarszky Nándor jelentése az 1928/29-as tanév II. szemeszteréről, Budapest 1929. június 13. Tanári jelentések 1928/29. ECL 52. d. 101/4/b dosszié.
- Fodor F. (2006): *A magyar földrajztudomány története*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Fodor Ferenc jelentése az 1923/24-es tanévről, Budapest 1924. június 5. Tanári jelentések 1923/24. ECL 52. d. 101/3/a dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1924/25-ös tanévről. Tanári jelentések 1924/25. ECL 52. d. 101/3/b dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1926/27-es tanév I. szemeszteréről, Budapest 1926. december 20. Tanári jelentések 1926/27. ECL 52. d. 101/3/c dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1926/27-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1927. június 22. Tanári jelentések 1926/27. ECL 52. d. 101/3/c dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1927/28-as tanév I. szemeszteréről, Budapest 1927. december 19. Tanári jelentések 1927/28. ECL 52. d. 101/4/a dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1927/28-as tanév II. szemeszteréről, Budapest 1928. május 31. Tanári jelentések 1927/28. ECL 52. d. 101/4/a dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1929/30-as tanév II. szemeszteréről, Budapest 1930. június 12. Tanári jelentések 1929/30. ECL 52. d. 101/4/c dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1930/31-es tanév I. szemeszteréről, Budapest 1931. január 7. Tanári jelentések 1930/31. ECL 52. d. 101/4/d dosszié.

- Fodor Ferenc jelentése az 1930/31-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1931. június 4. Tanári jelentések 1930/31. ECL 52. d. 101/4/d dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1936/37-es tanév I. szemeszteréről, Budapest 1936. december 17. Tanári jelentések 1936/37. ECL 53. d. 101/6/b dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1936/37-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1937. június 10. Tanári jelentések 1936/37. ECL 53. d. 101/6/b dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1937/38-es tanév I. szemeszterében átveendő geográfiai anyagról, Budapest 1937. szeptember 24. Tanári jelentések 1937/38. ECL 53. d. 101/6/c dosszié.
- Fodor Ferenc jelentése az 1937/38-as tanév I. szemeszteréről, Budapest 1937. december 15. Tanári jelentések 1937/38. ECL 53. d. 101/4/d dosszié.
- Fodor Ferenc levele Bartoniek Géza igazgatónak, Újpest 1926. július 3. ECL 9. d. 11/27. dosszié.
- Fodor Ferenc levele Szabó Miklós igazgatóhoz, Budapest 1939. november 24. ECL 41. d. 72/1 dosszié.
- Gyimesi Z. (2011): Thomas S. Kuhn gondolatainak szerepe a földrajztudomány történetének kontextualista elbeszélésében. *Tér és Társadalom*, 1., 81–99.
- Győri R. (2007): Dunántúl – valóság vagy fikció? A történeti földrajz bizonyítékai. *Limes*, 3., 7–22.
- Győri R. (2009): Tibor Mendöl. In: Lorimer, H., Withers, C. W. J. (eds.): *Geographers. Biobibliographical Studies. Vol. 28.* Continuum, London, 39–54.
- Győri R. (2011): A múlttal való tudományos leszámolás – Eötvös collegista geográfusok az 1950-es években. In: Horváth L., Laczkó K., Tóth K. (szerk.): *Lustrum. Sollemnia aedificii a.D. MCMXI inaugurati.* Typotex – Eötvös Collegium, Budapest, 288–311.
- Győri R. (2012): A magyar lét geográfusa – 125 éve született Fodor Ferenc (1887–1962). Konferencia-beszámoló. *Földrajzi Közlemények*, 4., 461–463.
- Gyuris, F., Tóth, Cs. (2005): Mendöl Tibor írásos hagyatéka Magyarországon. *Földrajzi Közlemények*, 3–4., 199–205.
- Hajdú Z. (2000): A magyar földrajztudomány és a trianoni békeszerződés. 1918–1920. *Kisebbségkutatás*, 2., 224–233.

- Hajdú Z. (2001): *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Hajdú Z. (2006): Fodor Ferenc: a geográfus. In: Fodor F.: *A magyar földrajztudomány története*. MTA FKI, Budapest, XI–XLII.
- Hajdú Z. (2014): Fodor Ferenc és a két világháború között felnőtt geográfus és közgazdász generáció kapcsolatrendszerének sajátosságai. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. (Jelen kötetben.)
- Jegyzőkönyv az 1922. július 6-án tartott tanári értekezletről. ECL 54. d. 102/a dosszié.
- Jegyzőkönyv az 1941. május 29-én tartott tanári értekezletről. ECL 54. d. 102/a dosszié.
- Kicsi S. (1991): Búcsú Major Jenőtől. *Soproni Füzetek*, 205–207.
- Kuhn, T. (1970[2002]): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Második kiadás. Osiris, Budapest.
- Krasznai Z. (2012): *Földrajztudomány, oktatás és propaganda. (A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közti Magyarországon.)* IDResearch Kft, Publikon Kiadó, Pécs.
- Lendvai Timár E. (2014): Egykori Eötvös-kollégisták hagyatékai a Magyar Földrajzi Múzeum gyűjteményében. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. (Jelen kötetben.)
- Livingstone, D. N. (1992): *The geographical tradition. Episodes in the history of a contested enterprise*. Blackwell, Oxford.
- Lukcsics Pál jelentése az 1925/26-os tanévről, Budapest 1926. május 27. Tanári jelentések 1925/26. ECL 52. d. 101/3/b dosszié.
- Madzsar Imre jelentése az 1925/26-os tanévről, Budapest 1926. május 28. Tanári jelentések 1925/26. ECL 52. d. 101/3/b dosszié.
- Madzsar Imre jelentése az 1926/27-es tanév II. szemeszteréről, Budapest 1927. június 24. Tanári jelentések 1926/27. ECL 52. d. 101/3/c dosszié.
- Major Jenő jelentése az 1945/46-es tanév II. szemeszteréről. Tanári jelentések 1945/46. ECL 53. d. 101/9/c dosszié.
- Marosi S. (2006): Bulla Béla emlékezete. *Földrajzi Közlemények*, 3–4., 103–110.

- Meusburger, P., Livingstone D. N., Jöns H. (eds.) (2010): *Geographies of Science*. Springer, Dordrecht. (Knowledge and Space 3.)
- Palaczki B. (2013): Földrajz és nemzetépítés Közép- és Kelet-Közép-Európában. Nemzetközi konferencia az ELTE Eötvös József Collegiumban. *Tér és Társadalom*, 1., 215–220.
- Pais László jelentése az 1943/44-es tanév I. szemeszteréről. Tanári jelentések 1943/44. ECL 53. d. 101/9/b dosszié.
- Patkó L. (2014): A magyar földtani tudományok nagy alakja: Mauritz Béla. In: Győri R. (szerk.): *Földrajz- és földtudomány az Eötvös Collegiumban*. (Jelen kötetben.)
- Ropolyi L. (2003): A tudomány a szociális-életvilágban. A tudományfilozófia hermeneutikai és szociálkonstruktivista szemléletmódjainak összevetése. In: Schwendtner T., Margitay T. (szerk.): *Tudomány megértő módban. Hermeneutika és tudományfilozófia*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 218–238.
- Sas E. (1989): A kollégiumi természettudományi képzés. In: Nagy J. Zs., Szijjártó I. (szerk.): *Tanulmányok az Eötvös Kollégium történetéből*. Eötvös József Kollégium, Budapest, 88–97. (Eötvös-füzetek új folyam, X.)
- Szabó Miklós igazgató levele Fodor Ferenchez, Budapest 1939. november 18. ECL 41. d. 72/1 dosszié.
- Szabó Miklós igazgató levele Incze Péterhez, Teleki Pál miniszterelnök titkárához, Budapest 1940. január 10. ECL 41. d. 72/1 dosszié.
- Tolnai G. (2013): „Geography and Nation Building in Central and East Central Europe” nemzetközi konferencia az ELTE Eötvös József Collegiumban. *Földrajzi Közlemények*, 4., 423–425.